

SAKINIO IŠ R.GRANAUSKO APSAKYMO „DUONOS VALGYTOJAI“
ANALIZĖ

„Duona – tai sūnai, dirvos, arklių žvengimas, geležies žvangėjimas kalvėje, apšarmoję rąstų vežimai iš miško, noras ilgai ir teisingai gyventi; pienas – jų dukterys, tvartai, švarus rankšluostis pas šulinį, baltas laukiantis veidas už kreivo stiklo, troškimas gražiai ir ramiai numirti“.

R.Granauskas – lietuvių rašytojas, kurio svarbiausias meninio pasaulio objektas – Lietuvos kaimas, tačiau kūrėjas kalba ne tik apie tai, kas nyksta kaime negrižtamai, prie ko daugiau nebus prisiliesta, bet ir apie tai, kodėl šiuolaikinis žmogus dvasiškai serga, kodėl nejaučia harmonijos su gamtos pasauliu, kodėl daiktai jam tėra tik materijos išraiška, o darbas – priemonė įgyti tuos daiktus... Novelė „Duonos valgytojai“ – skaudus ir talpus pasakojimas, iškeliantis ilgaamžę senųjų patirtį, išmintį ir liūdėsį, jaunųjų beviltišką egzistavimą bei suritualintos tikrovės pasiilgimą. Susitelkimas, ramybė, ateinanti iš sąmonės, iš tvirto žinojimo, kad taip turi būti, lydi senosios R.Granausko kartos atstovų veiksmus. Šiais laikais kito žmogaus dvasios nujautimas, įsiklausymas į ją, vienas kito supratimas be žodžių dažnai pragmatikai žiūrinčiam, hedonistiškai gyvenančiam žmogui atrodo juokingas, nieko vertas.

Analizuojamas sakinytis yra paskutinėje novelės pastraipoje ir eina po kulminacinio kūrinio epizodo, vaizduojančio sakralinį duonos valgymą. Sakinio tema – v y r o i r m o t e r s p a s a u l ė ž i ū r a b e i p a s a u l ė j a u t a, p a s k i r t i s m ū s ū k u l t ū r o j e. Trumpas tekstas susideda iš dviejų dalių, sintaksiškai atskirtų kabliataškiu. Pirmoji atskleidžia vyro, o antroji – pagrindinius moters gyvenimo, pasaulėjautos bei pasaulėžiūros ženklus. Susijungusios šios dvi dalys tampa vienuma, kuri rodo skirtumus tarp vyro ir moters, tačiau nepaneigia to, kad jie negali būti atskirti vienas nuo kito, nes gyvenimas prasideda ir yra gyvas iš dviejų: iš moters ir vyro. Iš dviejų sąjungos, santarvės. Iš tikrųjų gyvenimas skirtas dviem. Tik iš dviejų gali prasidėti gyvybė, o gyvenimas taip prasmingas. Žmogus turi kažkuo dalytis savo egzistencijos vaisiais, ir nesvarbu, ar tai gėris, ar blogis, laimė ar skausmas. Vienas žmogus negali tapti priemone tęstinumui.

Į sakinio centrą iškeliamas ne žmogus, o daiktai – duona, pienas. Žmogus tarsi užgožiamas, atstumiamas į antrą planą. Iškeliama daiktai jau pasižymi ne fizinėmis, o maginėmis reikšmėmis bei galiomis, jie suriša šiapus ir anapus. Pirmoje sakinio dalyje duona siejama su vyriškąja energija, o antros dalies pradžioje pavartotas daiktavardis pienas virsta moteriškumo simboliu. Taip yra todėl, kad duona – tai ne tik pragyvenimo šaltinis, maistas, stiprinantis fizinį kūną, tenkinantis biologinį poreikį, bet ir simbolinis kultūros vaizdinys, sietinas su sielos stiprybe, ženklinantis peną ir artumą su protėviais, Dievu. Krikščioniškoji tradicija vyrus

linkusi sutapatinti su dvasiniu principu, nes vyras, būdamas tėvu, turi užtikrinti **dvasinių** vertybių tąsą, t.y. jų supratimo perdavimą vaikams. Pienas šiame kūrinyje gali būti interpretuojamas ir kaip vynas, vanduo, o jie pagoniškoje, krikščioniškoje kultūrose sietini su kraujo, gyvybės, kūniškumo reikšmėmis, vadinasi, su pagrindine moters paskirtimi šitoje žemėje – dovanoti naują ir gyvybę.

Analizuojamo sakinio **v y r i š k a s i s i r m o t e r i š k a s i s p r a d a i t u r i š e i m y n i n į a s p e k t ā** – „sūnai“ (senoviška linksnio forma) bei „dukterys“. Šie daiktavardžiai ženklina vyro ir moters palikuonis, jų būties tąsą, didžiausią turtą. Dviejų sujungusių savo gyvenimą žmonių tikslas paprastas – įsiterpti į gyvąją grandinę: gražiai numarinti tėvus ir vaikų sąmonėje įprasminti savo būties pasaulyje esmę. Todėl tekste duona tapatinama su sūnumis, o pienas su dukterimis. Daugiskaitinės daiktavardžių formos pabrėžia situacijos visuotinumą.

Nuo gilios senovės visuomenėje **v y r o i r m o t e r s s a n t y k i a i y r a t v a r k o m i d a r b ū p a d a l a**. Tai ryškiai matoma ir mūsų tautosakoje, senojoje literatūroje. Sakinyje minimos „dirvos, arklių žvangėjimas kalvėje, apšarmoję rąstų vežimai“ priskiriami vyriškosios veiklos sričiai. Dirvos simbolizuoja vyro (tėvo, o vėliau sūnaus) žemdirbio pareigą auginti, prižiūrėti, apdoroti javus, aprūpinti šeimą duona tiesiogine prasme. Senosios kultūros žmogus neįsivaizdavo savo gyvenimo be žemės maitintojos, jos įdirbimo ir teikiamos naudos. Žemė – tai valstietiško gyvenimo pamatas ir vienintelis turtas, išliekantis amžinai, tai paguoda, vilties, žinojimo, kad ir kokios negandos ištiktų, ji padės išgyventi, teikėja. Arklių žvangėjimas rodo stiprų vyro ir žirgo ryšį etninėje kultūroje. Žirgo šėrimas, priežiūra ir jodinėjimas buvo neatsiejama vyro, bernelio veiklos dalis, o karo atveju žirgelis – vienintelis ištikimas draugas. Geležies žvangėjimas kalvėje siejamas su fizine vyro jėga, amatininkyste, kūryba. (Kalvystė ypač populiarius amatas Žemaitijoje, iš kurios, kaip žinoma, yra kilęs rašytojas). Sakinyje apibūdinamos ir vyro veiklos erdvės, artimesnė nuo namų (dirvos) ir tolimesnė, ne tokis saugi (miškas, iš kurio vežami rąstai sušildyti trobai žiemą).

Be darbinės veiklos **m i n i m a s i r d v a s i n i s g y v e n i m a s**. Vyrai būdingas „noras ilgai ir teisingai gyventi“ šiame pasaulyje. Jo, kaip šeimos galvos, pareiga – įdiegti vaikams moralės principus, išmokyti teisingai pasidalyti duona – dvasinėmis vertybėmis. Epitetas „teisingai“ yra gana svarbus, nes apibūdina žmogaus pastangas padėti savo vaikui, kuris turės teisę laisvai apsispręsti ir gyvenimą tvarkyti savo nuožiūra, pasirinkti tą kelią, kuris neprieštaraus tėvų, tradicijų išlaikytai išminčiai. Gyventi „ilgai“ – tai įkūnyti save, savo gyvenimo patirtį ateinančiose kartose, kurios nepaniekins protėvių vertybių.

Antroje sakinio dalyje, nusakančioje moters pasaulėjautą, atsiveria visai kitokios egzistencijos prasmės. Čia aprašomi darbai, vidinio pasaulio gyvenimas rodo kitokią nei vyro paskirtį.

Nubrėžiama artima namas erdvė – tvartai, simbolizuojantys siaurą ir uždarą moters gyvenamąją erdvę. Pagal V.Kavolį (Kavolis V., Moterys ir vyrai lietuvių literatūroje, V., 1992, P.70), moters būtis harmoninga ūkinio kasdienio gyvenimo aplinkoje, namų pasaulyje. Moteris – namų dvasia, jų šiluma, ramybė. Tik moteris savo rankomis sukuria jaukius namus, traukiančius ir viliojančius grįžti, pajusti jų teikiamą stiprybę ir nusiraminimą. Kiekvienas žmogus turi turėti tokius namus, kad galėtų grįžti taip, kaip kiekvienas pasibaigus gyvenimui, grįžta ten, iš kur atėjęs, kad galėtų atgimti naujai dienai, naujai būčiai. „Švarus rankšluostis pas šulinį“ ženklina moters pareigą rūpintis namų švara, darna, simbolizuoja artimo žmogaus laukimą, pagarbą jo triūsui. Švarus rankšluostis visada asocijuojasi su balta spalva. Baltumas – palaimingos rimties ir jaukumo ženklas. Akcentuojama laukimo vieta – „pas šulinį“. Tai vandens šaltinis, o vanduo sąmonės lygmenyje yra moteriškumo archetipas. Lietuvių mitologijoje vanduo siejamas su požemio sfera bei laikomas pirminiu pasaulio elementu. Pomirtinis gyvenimas įsivaizduojamas požemyje, už vandens. Gal todėl moteriai priklauso stiprus ryšys su pomirtiniu pasauliu, su didžiąja gyvybės paslaptimi nepamirštant, kad viena iš jai skirtų pareigų – išleisti gyvybę į pasaulį.

Pagal V.Daujotytę, tamsus veidas neišvelgiamas, todėl galima teigti, jog kad antroje sakinio dalyje minimas „baltas veidas už kreivo stiklo“ turi atvirkščią prasmę. Epitetas „baltas“ mūsų kultūroje santykiuose su žmogumi gali žymėti artimiausią žmogų, pasiilgimą, pagarbą, meilės šilumą, atjautą ir supratimą, bet gali simbolizuoti ir pabaigą, mirtį. (Baltos spalvos esti laidojimo atributika, velionio drabužiai, balta paklodė, baltos raudotojų suknelės). Kreivas lango stiklas – tai archetipinis erdvės ženklas, riba tarp siauros namų ir kitos – platesnės bei svetimos erdvės, o gal tai galima suvokti kaip kliūtį, skiriančią moterį nuo paslapties, nuojaustos, kitokios būties pasaulio.

Sakinyje n u s a k o m a s k i t o k s n e i v y r o m o t e r s d v a s i n i s g y v e n i m a s: jis kupinas paslapties, mistikos bei intuicijos, kuria nepasižymi racionaliai mąstanti priešinga lytis. Moteriai būdingas „troškimas gražiai ir ramiai numirti“. Daiktavardis „troškimas“ labiau sietinas su sąmonės lygmeniu bei yra stipresnis lyginant su vyro „noru“, išugdytu sąmonės, ilgai ir teisingai gyventi. Moteris yra tarpininkė tarp gamtos ir kosmoso. Per ją gimstančius vaikus moteris įveda į kultūros, žmonių pasaulį, suteikdama jiems savo besąlygišką meilę ir meilę gyvenimui. Moteris turi stiprų ryšį su anapusiniu pasauliu: intuicija, žinojimas, duotas aukštesnių jėgų, kad žmogus, kilęs iš gamtos, mirdamas turi vėl į ją sugrįžti. Čia galima išvelgti amžinojo rato figūrą, reiškiančią nuolatinį grįžimą į tą patį tašką, nenutrūkstamą kartojimąsi veiksmų, kuriuos yra įvykdę kiti. Moteris trokšta numirti „gražiai ir ramiai“. Gražiai ir ramiai trokštama tuomet, kai žmogus į mirtį žvelgia kaip į natūralų bei išvengiamą dalyką, kai sieloje ramybė, susitaikymas ir nuolankumas visatos dėsniams, žinant, jog įvykdyta aukštesnių jėgų žmogui paskirta misija.

Apoteoziškas R.Granausko sakinyš iš novelės „Duonos valgytojai“ skamba iškilmingai, nes įprasmina pagrindines vyro ir moters sąsajas su aplinkiniu kasdieniu ir sakraliniu anapusiniu pasauliais, išreiškia amžinuosius žmogiškos egzistencijos dėsnius. Vyro, gimusio iš moters kūno, paskirtis – maitinti, rūpintis šeima, perduoti iš kartos į kartą visuomenėje susiformavusius ir iš jos paveldėtus teisingumo bei moralės principus šitoje žemėje – susijusi su valstietiška pasaulėžiūra bei pasaulėjauta. Moters funkcija – kurti jaukią namų atmosferą, stiprinti meilės ir pagarbos jausmą, puoselėti dvasinę ramybę nepamirštant, jog kiekvienas iš mūsų tik laikinas svečias šiame pasaulyje. Matyt, neatsitiktinai analizuojamame sakinyje dominuoja daiktavardinės formos (tekste tik du veiksmažodžiai – „gyventi“ ir „numirti“, žymintys pagrindines žmogaus egzistencijos formas), kurios teikia tekstui statiško, monumentalumo įspūdį. Gal net tokiu būdu norima pasakyti, jog kalbama apie svarbius, amžinus bei nekintamus dalykus.